

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE HASBİHÂL ÜSLÛBU*

Necati TONGA*

I.Giriş

*"Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da er geç silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?"
Mehmet Âkif Ersoy*

Mehmet Âkif Ersoy, edebiyat tarihimizde üzerinde en çok tartışılan, araştırma yapılan şahsiyetlerden biridir. Hiç şüphe yok ki Mehmet Âkif, son dönem edebiyatımızın Türk okuru tarafından en sevilen şairi, Safahât da en fazla okunan şiir kitabıdır. Bu durumun oluşmasında Âkif'in örnek ahlâkı ile birlikte şiirlerindeki samimiyet de etkili olmuştur. Âkif, Türk edebiyatında yaşadığı gibi yazan, yazdığı gibi yaşayan ender şahsiyetlerdendir.

"İstiklâl Marşı'nı yazan, son derece sağlam gözlemleri ile yerli hayatın izlerini şiire taşıyan, milli edebiyatın bizim kabul etmediği aruz veznini sokakta konuşulan Türkçeyle birleştirerek ona âdeta milli bir kimlik kazandıran şair, Safahat'ta toplanan şiirlerinde bizi biz yapan değerleri dile getirmiştir."¹

Edebiyata sosyal bir fonksiyon yükleyen Mehmet Âkif, realist bir şair olarak karşımıza çıkar. Şair, şiirlerindeki samimiyeti "*Bir yağın söz ki, samîmiyeti ancak hüneri*" mısraıyla, şiirlerinin gerçeğe bağıntısını ise "*sözüm odun olsun gerçek olsun tek.*" mısraıyla özetlemiştir.

Mehmet Âkif'in şiirlerinin dikkat çeken özelliklerinden biri de şiirlerindeki hasbihâl üslubudur. Bu üslûp, onun şiirlerine samimiyet ve gerçekçilik katmıştır. Biz bildirimizde Âkif'in şiirlerindeki karşılıklı konuşma üslûbunu değerlendirmeye çalışacağız.

II. Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinde hasbihâl üslûbu

*"Müstakbeli almayıp hayâle
Gel biz dalalım bu hasbihâle!
Edvar-ı hayât perde perde...
Allah bilir ne var ilerde."
Mehmet Âkif Ersoy
(Hasbihâl şiirinden)*

Mehmet Âkif, şiirlerinde tahkiye unsurlarını sıkça kullanan bir şairdir ve o Türk edebiyatında manzum hikâye adı verilen türün en önemli temsilcisi kabul edilmektedir. Âkif'in şiirlerindeki hasbihâl üslubunu değerlendirmeden önce manzum hikâyenin ne olduğunu ve özelliklerini belirlemek gerekir:

Manzum hikâye, hikâye ile nazmın birleştiği noktada oluşan bir edebî türdür. Tahkiyenin aslî unsurları olan *vak'a örgüsü*, *zaman* ve *mekânı* bir bütün hâlinde

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi(Burdur) tarafından 19-21 Kasım 2008 tarihleri arasında düzenlenen 1.Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumunda sunulan bildiri metnidir.

* Bilim Uzmanı, Kırıkkale, necati.tonga@gmail.com

¹ Argunşah, Prof. Dr.Hülya, "*Milli Edebiyat*", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., 2.Bas., Ank., 2005, s.219-220

içerisinde barındıran, belirli bir *şahıs kadrosu* ve *anlatıcısı* bulunan, fakat nesir formunda değil de manzum bir şekilde kaleme alınan eserlere “*manzum hikâye*” denir.

Fazıl Gökçek, manzum hikâyenin Türk edebiyatındaki gelişimi ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Manzum hikâyenin Türk edebiyatında XI. yüzyıla kadar uzanan köklü bir geleneği vardır. Bu türün bilinen ilk örneği olan Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı eserinden başlayarak Tanzimat devriyle birlikte edebiyatımızda görülen büyük yeniliklere kadar manzum hikâyenin yegâne formu olan mesnevî tarzında birçok tahkiyevî eser verilmiştir. Yine mesnevî tarzında yazılmış olan surnameler ve şehrengizler de bazı özellikleri bakımından modern hikâyenin klâsik edebiyatımızdaki karşılıkları olarak değerlendirilmektedir. Bu türün son örneğinin İzzet Molla’nın Mihnetkeşan’ı olduğu kabul edilmektedir.

Tanzimat döneminde-eskiyi devam ettiren şairlerin eserleri dikkate alınmazsa- Batılı modern tarzdaki şiirler içerisinde Şinasi’nin bazı kasideleri ve mizahî manzumeleri tahkiyevî bir üslûba sahip olmakla birlikte, günlük hayat sahnelerinin ve ferdî hassasiyetlerin manzum hikâye üslûbu içerisinde anlatımı Servet-i Fünun devrinde başlamıştır diyebiliriz. Özellikle Tefik Fikret’in ve Ali Ekrem’in bu tarz şiirlerinin Mehmet Âkif’in geliştirip genişlettiği manzum hikâye tarzının ilk örnekleri olduğunu kabul etmek gerekir.”²

Servet-i Fünûn döneminde yoğun bir şekilde görülmeye başlayan manzum hikâyenin edebiyatımızdaki yetkin örneklerini Mehmet Âkif yazmıştır. Fazıl Gökçek, Âkif’ten önce yazılan Tefik Fikret’in ve Ali Ekrem’in manzum hikâyelerini, (Mehmet Âkif’in manzum hikâyelerine kıyasla) hacim bakımından daha dar ve daha çok ferdî hassasiyetlerin ürünleri olarak değerlendirmiştir.

Manzum hikâye, hem hikâyenin hem de şiirin özelliklerini taşıyan melez bir edebî türdür. Şiire ait *vezin*, *kâfiye* gibi unsurlarla tahkiyeye ait *vak’a*, *zaman*, *mekân*, *şahıslar kadrosu*, *anlatıcı* gibi unsurlar manzum hikâyede bir bütün hâlinde karşımıza çıkar.

Manzum hikâyenin özelliklerinden biri de genel olarak vak’a örgüsünün hasbihâl üslubu³ ile ortaya konulmasıdır. Manzum hikâyede işlenen olay, çoğunlukla hasbihâllerle geliştirilir ve manzumdeki karşılıklı konuşmalar vak’a örgüsünün oluşmasına hizmet eder. Bu ön bilgilerden sonra Mehmet Âkif’in şiirlerindeki hasbihâl üslubunu inceleyelim:

² Gökçek, Fazıl, *Mehmet Âkif’in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İst., 2005, s.286-287

³ Hasbihâl kelimesi, “*karşılıklı konuşma*, *sohbet*, *musahabe*, *muhâvere*” gibi anlamlara gelmektedir. Hasbihâl üslûbu, anlatma esasına bağlı *mesnevi*, *destan*, *halk hikâyesi*, *şehrengiz*, *fıkra*, *masal*... gibi geleneksel edebî tür ve formlardaki karşılıklı konuşmalarda (türün/formun yapısı gereği) karşımıza çıkar. Bu üslûp, şiir geleneğimizde de yaygın olarak görülür. Divan şiirinde, “*dedim-dedi*” redifli gazellerin var olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Halk şiirinde (özellikle koşma ve semailerde) âşık ve sevgilinin yine “*dedim-dedi*” ifadesine bağlı olarak karşılıklı söyleştikleri hasbihâl üslûbuyla söylenmiş şiirler vardır.

Şiir kitabını “*hayatın yüzleri, safhaları*” anlamında Safahât şeklinde isimlendiren Mehmet Âkif’in manzum hikâyelerinin kaynağı, genel olarak sosyal hayat ve gerçeklerdir. Safahât’ta hayatın her kesitinden insanlar, çeşitli meseleleri ile gerçekçi bir bakış açısıyla karşımıza çıkar.

Prof. Dr. Bilge Ercilasun, Âkif’in şiirinin tematik zenginliğini şöyle değerlendirmiştir:

“II. Meşrutiyet devrinin en renkli simâlarından biri olan Âkif, bu devri bütün teferruatıyla eserine aksettiren nâdir şahsiyetlerdendir. Onun şiirlerinde; herhangi bir tiyatro, bir romanda rastlayacağımız meselelerden çok daha fazlasını buluruz. Âkif, yaşadığı devirden aldığı bu zengin malzemeyi, sanatıyla da süsleyerek orijinal bir hâle koyar. Safahat, pek çok meseleye, fikir ve duyguya, teklif ve çarelerle doludur.”⁴

Âkif, sosyal hayatta gördüğü aksaklıkları şiirine mevzu yapmış, özellikle Safahât’ın ilk kitabında bu mevzuları canlı hayat tabloları hâlinde işlemiştir. Şair, özellikle manzum hikâyelerini topladığı birinci kitapta, kullanılan türe paralel olarak karşılıklı konuşma üslûbundan sıklıkla faydalanmıştır.

Birinci Kitabın ilk şiiri olan “*Fatih Câmii*”nde Mehmet Âkif’in kendi hayatından bir sahne ile karşılaşırız. Şair, Fatih Camii’nin uzunca bir tasvirinden sonra, sekiz yaşında başından geçen bir hatırasını nakleder. Şiirin bu bölümünde Âkif, babasının kardeşiyle kendisini uslu durmak şartıyla camiye götürüşünü anlatır. Şiirdeki konuşma da babasının şaire ve kardeşine öğütleriyle sınırlıdır:

“Sekiz yaşında kadardım. Babam gelir: “Bu gece,
Sizinle câmie gitsek çocuklar erkence.
Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;
Meraminiz yaramazlıksa işte ev, oturun!”
Deyip alırdı beraber benimle kardeşimi.”⁵

Birinci kitabın ikinci şiiri “*Hasta*”da, şair yine şahit olduğu bir olayı manzum bir formda hikâyeleştirmiştir. Şair, şiirin adının altına yazdığı “*Vak’a Halkalı Ziraat Mektebi’nde geçmişti.*” cümlesi ile bu yaşanmışlığı belirtmiştir. Şiirdeki hasta çocuk, şairin Halkalı Ziraat Mektebi’nden öğrencisidir. Ahmet adlı kimsesiz bu çocuk, İstanbul’un rutubetli havasında verem olmuştur. Güney vilayetlerinin birinden gelen Ahmet’in verem olduğuna okulda kimse inanmaz, çocuğun vehme kapıldığı düşünülür. Doktorların aylarca inanmadığı bu hastalık ilerler ve Ahmet sonunda ölür.⁶

Yakın dostu Mithat Cemal’e yazarken ağladığını belirttiği bu manzum hikâyede Âkif, şiirine bir muhavere ile başlar:

⁴ Ercilasun, Prof. Dr. Bilge, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 1*, Akçağ Yay., Ank., 1997, s.61

⁵ Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahât*, İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları, (Haz: Ömer Rıza Doğrul), 14.Bas., İst., 1981, s.8(Çalışmamızda Safahat’tan örnek verilen parçalarda bu baskıdan faydalanılmış, eser adı S harfiyle belirtilmiş,ardından sayfa numarası verilmekle yetinilmiştir.)

⁶ Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Âkif*, LM Yay., 5.Bas., İst., 2007, s.78-80

“ – Bence, doktor, onu siz bir soyarak dinleyiniz;
Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyetsiz.
Sâde bir nezle-i sadriyye mi illet? Nerde!
Çocuğun hâli fenâlaştı şu son günlerde.”(S., s.11)

Şiirin bu ilk dört mısraında, bir ilgisizliğe işaret edilmekte ve eleştiri göze çarpmaktadır. Hasta kimsesiz bir çocuk, önemsiz görülen ve incelenmeyen, önemsiz görülükçe ilerleyen bir hastalıktır anlatılan. Hastane odası dekoru içerisinde doktor, hasta çocuk, okul müdürü ve çevresindekilerin karşılıklı konuşmaları ile manzum hikâyede hasbihâl üslubu belirgin bir şekilde devam eder.

Tanzimat’tan itibaren edebiyatımızda yaygın bir şekilde karşımıza çıkan verem motifi, bu şiirle birlikte ilk defa gerçekçi bir boyut kazanmıştır. Örneğin Tefik Fikret de Âkif’ten on iki yıl önce yazdığı *Hasta Çocuk* adlı şiirinde veremli bir çocuğu anlatır ama Fikret’in hasta çocuğu Âkif’ininki gibi gerçekçi değildir. Bunda şüphesiz Âkif’in yaşadığı bir olayı anlatmasının ve şiirdeki hasbihâllerin gerçekle bağıntısının etkisi olmuştur.

Safahat’ın ilk kitabındaki dramatik ve gerçekçi insan manzaraları “*Küfe*” şiiri ile devam eder. Şair, bu şiirinde babasından kalan eski bir küfe ile annesini ve kardeşini geçindirmek zorunda kalan Hasan’ın hikâyesini anlatır.

Ben anlatımı ile kaleme alınan *Küfe*’de olay, İstanbul’un ihmal edilmiş bir mahallesinin tasviri ile başlar. Bu mekân, sokaklarında yüzme bilinmeden, bir elde kandil bir elde iskandil olmadan gezilemeyen bir mahalledir. Sabah saatlerinde evden çıkan şairin, ayağına sokakta bir küfe takılır. Şiirde on üç yaşında bir çocuğun anlatıcının gözü önünde gelip yerdeki küfeyi tekmelemesi ile vak’aya giriş yapılır.

Küfe’de ele alınan vak’ayı, bu şiirde de yine karşılıklı konuşmalardan çözümleriz. Anlatıcı, Hasan ve çocuğun annesi arasındaki muhaverelerden Hasan’ın babasının yeni öldüğünü, Hasan’ın tekmelediği küfe ile kardeşine ve annesine bakmak zorunda kaldığını fakat çocuğun arzusunun yaşlıları gibi okumak olduğunu öğreniriz:

“ – Benim babam senin altında öldü, sen hâlâ
Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!
O anda karşiki evden bir orta yaşlı kadın
Göründü:

– Oh benim oğlum, gel etme kırma sakın!
Ne istedin küfeden, yavrum? Ağzı yok, dili yok,
Baban sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki: “Çok
Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz...”
Baban gidince demek kaldı âdetâ öksüz!
Onunla besliyeceksin ananla kardeşini,
Bebek misin daha öğrenmedin mi sen işini?”
Dedim ki ben de:

– Ayol dinle annenin sözünü!
Fakat çocuk bana haykırdı ekşitip yüzünü:
– Sakallı, yok mu işin? Git cehennem ol şuradan!
Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan?
Benim içim yanıyor: dağ kadar babam gitti...”(S., s.24-25)

Şair, birkaç öğüt verdikten sonra çocuğun derdine çare olamayacağını anlar ve yapacak işlerinin var olduğunu belirterek çocuğun ve annesinin yanından ayrılır. Şiirin ikinci bölümde yanında bir çocukla gezintiye çıkan anlatıcı, Hasan'la yine sokakta karşılaşır. Bu sefer, Hasan şiirin birinci bölümüne göre daha sefil bir durumda tasvir edilir. Tam o anda Mekteb-i Rüştîye'den çıkan bir yığın öğrenciyle Hasan'ın durumunu karşılaştırır ve bu durumu şair kaderin bir cezası olarak nitelendirir. Şiirin ikinci bölümünde bir konuşmaya rastlanmaz.

Safahat'ın bir diğer manzum hikâyesi "Hasır"dır. Bu şiirde şair, bir gezinti sırasında attar bir dostunun yanına uğrar. Attar dükkânındaki müşterilerin konuşmaları ile vak'aya zemin hazırlanır. Müşterilerle attar arasındaki bu diyaloglar, âdetâ hayatın gerçekçi akisleridir:

*"Biraz müsâhabeden sonra söktü müşteriler:
– Ver ordan on paralık zencefil, çöroğtu, biber.
Geçenki beş para borcumla on beş etmedi mi?
– Silik bir yirmilik almam...
– Uzatma gör işimi!
– Oğul, çabuk... Bana tiryak... Okunmuş olmalı ha!
Bizim çocuk adı batsın yilancık olmuş...
– Ya?
– Sübek kadar yüzü hüttağı kesildi!
– Vah vah vah!
– Hanım, geçer, nefes ettir...
– Geçer mi? İnşallah.
– Bi yirmilik paket amma sabahki tozdu bütün...
– Ayol hep içtiğimiz toz... Bozuldu eski tütün!
– Efendi amca, sakız ver... Biraz da balmumu kes.
– Kızım parayla olur ha! Peşinci herkes." (S., s.32)*

Yukarıdaki diyaloglarda halkın konuşma dili, halkın yaşantısı gerçekçi bir bakış açısıyla birebir şiire yansımıştır. Hasır şiirinde bu diyaloglardan sonra, attar dükkânına giren bir diğer müşterinin konuşması yer alır. Bu müşteri, hayırsever bir kişidir ve mahallesinde beş aydır yatalak bir hasta kadının öldüğünü, cenazesini sarmak için hasır almak istediğini söyler. Bu olay, şairin hayat ve ölüm karşısında derin düşüncelere dalmasına sebep olur. Şiir hayatın sorgulandığı "hayat nâmına ya Rab, nedir bu devr-i azâb?" mısralarıyla biter.

"Meyhane" şiirinde de anlatıcı yine bir gezinti esnasında karşılaştığını belirttiği dönemin sefil bir meyhanesine bizi konuk eder. Şiirdeki karşılıklı konuşmalar, meyhanenin isli atmosferini ve şahısların kişiliğini yansıtacak şekildedir:

*"–Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyâdece ver...
– Ziyâde, anladık amma ya içtiğin şişeler?
– Çizersin...
– Öyle mi? Lâkin silinmiyor çetele!
Bakın tavan tebeşirden görünmez oldu...
– Hele!*

– Bizim peşin paramız... Almadın mı dün kuruşu?
– Ayol tükendi mezem... Bari koy biraz turşu.
Arattı kendini ustan... Dinince dinlensin!
– Hasan be, sen de nasıl nazlı nazlı söylersin!
Nedir o türkü... Aman başka yok mu?... Hah, şöyle!
– Ömer ne nazlanıyorsun? Biraz da sen söyle.
– Nevâzil olmuşum, Ahmed, bırak sesim yok hiç...
– Sesin mi yok? Açılır şimdi: Bir imam suyu iç!" (S., s.40)

Kahramanlar arasındaki bu ve benzeri konuşmalar, şiirin kişilerini tanımamızı sağlamıştır. Şiirin ilerleyen kısmında şahıs kadrosu daha da zenginleşir. İhtiyar bir adamla bir kadın da Meyhane şiirinin şahıslar kadrosuna dâhil olur. Böylece "Meyhane" şiiri, karşılıklı konuşma üslûbuyla zenginleştirilmiş bir tiyatro havası kazanır.

Aşağıdaki parçada kocası içki müptelası bir kadının serzenişleri duyulmaktadır:

" – Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!
Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;
Sakin düşünme çocuklar acep ne yer evde?"(S., s.41)

Mehmet Âkif, "Bayram" şiirinde Fatih'teki bir bayram yerindeki insan manzaralarını gündelik konuşmalarla canlandırmıştır:

" – Muhallebim ne de kaymak!
– Şifâlıdır mâcun!
– Simid mi istedin ağa?
-Yokmuş onluğum dursun."(S., s.51)

Fatih Camii ve Hasta şiirlerinde kendi hayatından kesitler sunan Mehmet Âkif, Selma adlı şiirinde de dört yaşında ölen yeğenini anlatır. Bu şiirde de Âkif, annesiyle ve kız kardeşiyle yaptığı hasbihâllere yer vermiştir.

Safahât'ta Akif'in kendi hayatından izler taşıyan bir diğer şiiri "Seyfi Baba"dır. Şair, Seyfi Baba şiirinde yakından tanıdığı Dülger Hasan Baba'yı anlatmıştır. Fevziye Abdullah Tansel, bu şiirle ilgili olarak şu tespitleri yapar:

"Mehmet Âkif'e, mevzûunu hayatından aldığı en güzel hikâyelerinden birini ilham eden Dülger Hasan Dede'dir; hatta Âkif, çok sevdiği bu ahbâbiyle daha sık görüşebilmek için, Sarıgül'deki evini bırakarak, onun bulunduğu semte, Yüksekaldırım'ın ötesindeki Yaylâ semtine taşınmıştır. Âkif'in de en çok sevdiği bu şiirinde, Seyfi Baba adı ile yaşatılan, işte bu Dülger Hasan Dede'dir."⁷

⁷ Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmet Âkif Hayâtı ve Eserleri*, İrfan Yay., 2.Bas., İst., 1973,s.36 Âkif'in Seyfi Baba şiirine ilham olan Dülger Hasan Baba adlı ile ilgili Mithat Cemal Kuntay da şu bilgileri vermiştir: "İstanbul'un Yüksek Kaldırım'ının ilerisinde, Odabaşı semtinden ötede 'Yayla' derler bir mahalle var. Hasan Baba'nın evi orada. Hasan Baba dülger; oğlu Abdullah da hem pehlivanlara kışbet yapar, hem güreşir. Akif

Seyfi Baba şiiri de Akif'in çoğu manzum hikâyesinde olduğu gibi bir karşılıklı konuşma ile başlar:

"Geçen akşam eve geldim. Dediler:

– Seyfi Baba

Hastalanmış, yatıyormuş

– Nesi varmış acaba?

– Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.

– Keşki ben evde olaydım... Esef ettim, vah vah!

Bir fener yok mu, verin... Nerde sopam? Kız çabuk ol!

Gecikirsem kalırım beklemeyin... Zira yol

Hem uzun, hem de bataktır...

– Daha âlâ kalınız

Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız."(S., s.68)

Bu konuşmalardan sonra Âkif, karanlık ve kaldırımları paramparça olmuş sokaklardan sağ elinde sopa, sol elinde fener ile Seyfi Baba'yı ziyarete koşar. Dostunun ziyaretine sevinen Seyfi Baba, biraz kendine gelir. İlerleyen mısralarda iki dostun hasbihâli başlar:

"-Nerde kaldın? Beni hiç yoklamadın evlâdım!

Haklısın, bende kabâhat ki haber yollamadım.

Bilirim çoktur işin, sonra bizim yol pek uzun

Hele dinlen azıcık, anlaşılın yorgunsun.

(...)

– Şimdi anlat bakalım, neydi senin hastalığın?

Nezle oldun sanırım, çünkü bu kış pek salgın.

– Mehmet Ağa'nın evi akmuş. Onu aktarmak için

Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.

Ne işin var kiremitlerde a sersem! desene!

İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.

Hadi aktarmıyayım... Kim getirir ekmeğimi?

Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmeğin parası:

Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası."(S., s.70-71)

Âkif, karşılıklı konuşmalarla kurguladığı bu manzum hikâyesinde de fakirliği ele almıştır. Sabah uyandığında Seyfi Baba'ya para bırakmak için kesesini karıştırır da mühründen başka bir şey bulamaz. Şiirini kendi kendisiyle giriştiği iç konuşmaların neticesinde şu acı mısra ile sonlandırır: *"Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!"*

kendi de pehlivan olduğu için Abdullah'ı sonra da babasını tanıyınca seviyor; bu sefer de bunların hicranına katlanamıyor. Vakıa Sarıgül'deki evinden onların Yayla'daki evlerine haftada tam üç defa gidiyor ama üç defa az! Çünkü bunlar Rumelili! Ve bu baba oğul Rumeli şivesiyle görüşürlerken Akif dünyanın en bahtiyar insanı.(...) Ve bakıyoruz, Sarıgül'deki ev günün birinde perdesiz. Akif artık Dülger Hasan Baba'nın komşusudur, Yayla'da camiin karşısındaki evi kiralar." Kuntay, Mithat Cemal, age., s.61

Şair, yakın dostu Mithat Cemal'e ithaf ettiği "İstibdad" adlı şiirinde de hasbihâl üslûbundan faydalanmıştır. Şiirin ilk bölümünde istibdad idaresi eleştirilmiş, ikinci kısımda ise istibdad yıllarında cereyan eden bir olay anlatılmıştır. Bir jurnal neticesinde tüm mahallelinin gözleri önünde yaka paşa götürülen bir adam ve onun peşinden feryatlar koparan bir kadındır anlatılan. Kocasını götüren askerlere ve paşaya yalvaran kadın, konuşmaları kâr etmeyince ilenir:

"-Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar!
Ya sen zebâni kıyâfetli, gulyabâni paşa!
İlâhi yumru başın bir geleydi siori taşa!
Yılan başlı şebek, bir bakın şunun gözüne!
Kazık boyundan utan... Tû! Herif, senin yüzüne!"(S., s.90)

İkinci Meşrutiyet'in ilanını anlatan "Hürriyet" adlı manzum hikâyesinde özgürlük ortamındaki çocuk konuşmalarına yer veren Mehmet Âkif, "Bebek Yahut Hakk-ı Karar" adlı manzum hikâyesinde de çocukların dünyasına yönelir. Bu sefer anlattığı kendi çocuklarıdır. Şair, "Bebek Yahut Hakk-ı Karar" adlı şiirinde kızlarının, beş yaşındaki Feride'yle yedi yaşındaki Cemile'nin, bebek oyunlarını ve onlarla giriştiği hasbihâli anlatmıştır. Bu şiirde, çocuk konuşma tarzının aruz veznine tatbikinin en güzel örneklerini buluruz⁸:

"Alıp Ferîde hazin bir niyâz tavrı hemen:
– Bebeğni ver, acıcık oynayım, kuzum abla!
Demez mi?Kız ne diyor?... Gâlîba:
– İnâyet ola!
Verir miyim sana ben hiç bebeğmi, yağma mı var?"(S., s.149)

Konusunu İslâm tarihinden alan "Kocakarı ile Ömer" adlı manzum hikâyede de karşılıklı konuşma üslûbu görülür. Bu şiirde anlatıcı, sahabe Abbas'tır. Manzum hikâyedeki olay, Sahabe Abbas'ın Hz. Ömer ile yaptıkları bir gezintide gerçekleşir. Hz. Ömer ile ihtiyar bir kadın arasında gerçekleşen diyalog, manzum hikâyedeki vak'ayı anlamamızı sağlar. Halifelerin adaleti, fakirlerle nasıl ilgilendikleri dile getirilerek yaşanan zaman için geçmişten olumlu bir örnek verilir. Konusunu yine İslâm tarihinden alan bir diğer hikâye olan "Dirvas"ta da Emeviler devrinde Dirvas adlı bir çocuğun dönemin sultanı Hişâm karşısındaki belâgatli konuşmalarını duyarız.

Şairin meşhur manzum hikâyelerinden biri de "Mahalle Kahvesi"dir. Mahalle Kahvesi, şiir tekniği ve tema bakımından Meyhane şiirine benzer. Âkif, bu şiirinde Osmanlı aile hayatını bir ur gibi yok eden mekânlardan birini ele alır: Mahalle kahvesi. Şiirin başında mahalle kahvesi (meyhaneler gibi) isli-pis atmosferi ile işsiz ve tembel insanların doldurduğu, aile hayatının çöküşüne sebep olan bir mekân olarak tasvir edilir.

Mahalle Kahvesi'ndeki karşılıklı konuşmalar, ele alınan konuya ve işlenen mekâna paralel olarak devrin kahvehanelerini yansıtacak şekildedir. Meyhane

⁸ Tansel, Fevziye Abdullah, age., s.35-36

şairinde olduğu gibi bu şiirde de külhanbeyi konuşmalar, argo ve bayağı kahvehane söyleşmeleri canlı bir şekilde karşımıza çıkar.

Mahalle Kahvesi'nden alınan şu bölümde Âkif'in ne kadar kuvvetli bir gözlemci olduğuna şahit oluruz:

- “ – Asıldı bey koz'a!
– Besbelli, bak sırttı aval;
– Bacak elinde mi?
– Kır, Hamdi sen de dağlıyı al.
– Ulan! Kapakta imiş dağlı... Hay köpoğlu köpek!
– Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!
– Sekizli, onlu, ne çektinse ver de oryayı tut.
– Halim, ne uğraşıyorsun bu çıkmaz işte: kaput!
– Çihâr ü yek mi o taş?
– Hiç sıkılma öldü dü-şeş!
– Elimde yok mu diyor? Çek babam!
– Aman şeş-beş!
– Hemen de buldu be? Gelsin hesaplayıp durma!
– Bi parti yendi ya akşam, dikiz gelin kuruma!
– Dü-beşle bağlıyorum
– Yağma yok!
– Elindeki ne?
– Se-yek.
– Aman durun öyleyse: penç ü yek, domine!
– Mızıkçı dendi mi, sensin diyor, bakın ağalar:
Kırık mı söyleyin Allah için şu cânım zar?
– Kırık!
– Değil!
– Alimallah kırık!
– Değil billâh!
– Yeminsiz oynuyamaz ki, ah çocuklar ah!”(S., s.122)

Şairin “Köse İmam” adlı manzum hikâyesi de kendi hayatından izler taşır. “Mehmet Âkif'in babası Tahir Efendi'nin talebelerinden Ali Şevki Hoca'nın şahsiyeti, Köse İmam adına bürünerek ve bu ismi verdiği manzumesinde hikâyeleştirilmiştir.”⁹ Mehmet Âkif'in en uzun manzumelerinden biri olan Köse İmam'da dağılmak üzere olan bir aile örneğiyle aile, evlilik, boşanma gibi kavramlar üzerine şairin düşüncelerini buluruz.

“Köse İmam” şiirinde şair, (Seyfi Baba'da olduğu gibi) bir dostunu ziyarete gider. Bu ziyaret esnasında kapı çalınır ve kocasından dayak yemiş bir kadın içeriye girer. Kadının dayak yemesinin sebebi, kocasının başka biriyle daha evlenmesine razı olmamasıdır. Bu manzum hikâyede de hasbihâl üslûbu bütün canlılığıyla ve tabiilığıyla karşımıza çıkar.

Aşağıdaki konuşmalarda kalbi kırık, gözü yaşlı bir kadının ruh hâli dile gelmiştir:

⁹ Tansel, Fevziye Abdullah, age., s.37-38

“ – Girsene, hemşîre hanım!
– Varmayın üstüme!
– Nen var a kuzum; anlıyalım?...
– Ne kafam kaldı dayaktan, ne gözüm, hep şişti;
Karşı koysaydım eğer mutlak işim bitmişti.
Ağladım, ‘merhamet ey, yapma!...’ dedim, kim dinler
Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer.
Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına,
Koca berhâneyi silsin de, süpürsün de sana,
Yine sen bilmeyerek zâlim onun kıymetini,
Dene biçarede, kalkıp kolunun kuvvetini!” (S., s.126-127)

Köse İmam, kadından olayı dinledikten sonra kocasını çağırır, onunla konuşur ve çeşitli nasihatler vererek karı-kocayı barıştırır.

Mehmet Âkif, “Ahiret Yolu” adlı manzum hikâyesinde bir cenazenin evden alınıp mezarlığa götürüşünü anlatır. Ahiret Yolu’nda öncelikle imamla cemaat arasındaki konuşma aktarılır. Helallik isteyen imama cemaat, “helal olsun!” nidalarıyla karşılık verir ve sonrasında ölenin yakınlarının duyguları, ağıt yakar tarzda aktarılmıştır:

“ – Bıraktın öyle mi, en sonra kardeşim, bizi sen?
– Yıkıldı dostlar evim, barkım... Âh gitti kocam...
– Dayım melek gibi insandı; ben nasıl yanmam.
– Tamam otuz senedir komşuyuz da bir kerre,
Kızıp da ‘ey!’ demiş inan değildi, hemşîre!
– Zavallı Remziye! Boynun büküldü evlâdım...
– Babam ne oldu?
– Baban... Öldü.
– Etme Ayşe Hanım,
Bu söylenir mi ya? Hicrân olur zavallı kıza...
– Ayol, şu öksüzü bir parçacık avutsanıza...
Açın da cumbayı etrafa baksın ağlamasın...” (S., s.136-137)

Mehmet Âkif’in şiirlerinde karşımıza çıkan hasbihâl üslûbu yalnızca Safahât’ın ilk kitabındaki manzum hikâyelerle sınırlı kalmaz. Safahât’ın diğer kitaplarında da hasbihâl üslûbu görülür.

Safahât’ın ikinci kitabı *Süleymaniye Kürsüsü*’ndedir ve kitapla aynı adı taşıyan tek şiirden oluşur. Şiir, şairin kendi ağzından Galata Köprüsü’nden Süleymaniye’ye kadar yürüyüşünü anlatan beyitlerle başlar. Şiirin ilerleyen bölümlerinde Âkif, Abdürreşit İbrahim Efendi’yi konuşturur ve onun ağzından İslâm dünyasının tenkidini yapar. Şiir, bir dua ile biter. “Süleymaniye Kürsüsünde adlı eserde de şair, anlatıcının zaman zaman okuyucuya seslenmesiyle karşılıklı konuşma tekniğine yaklaşan bir üslûp oluşturmaya çalışmıştır, fakat buna rağmen esere tek bir bakış açısı hakimdir.”¹⁰

Fatih Kürsüsü’nde adını taşıyan Safahât’ın dördüncü kitabı, ele alınan temalar ve şiirin kuruluşu bakımından ikinci kitaba benzer. Şiirin ilk bölümünde Galata

¹⁰ Gökçek, Fazıl, age., s.294

Köprüsü'nden Fatih'e doğru yürüyen iki arkadaşı, şiir boyunca çeşitli meseleler üzerine sohbet ederler. *İki Arkadaş Fatih Yolunda* adlı bu şiir, baştan sona toplum meseleleri üzerine girişilen hasbihâllerden oluşur.

"Akif'in şiir sanatındaki felsefesini aksettiren 'Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek.' mısraını, Galata Köprüsü'nden Fatih'e kadar yürüyen bu iki arkadaşın birinin söylediği dikkate alınrsa, biri şairi, diğeri de bir arkadaşını temsil etmektedir."¹¹ Şiirin ikinci bölümü, Süleymaniye Kürsüsü'nde olduğu gibi vaizin kürsüden söyledikleri ile devam eder ve duayla biter.

Safahât'ın beşinci kitabı *Hatıralar* adını taşır ve şairin Birinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı gezilerindeki intibalarını içerir. *Hatıralar* kitabının özellikle "*Berlin Hatıraları*" adlı şiirinde hasbihâl üslubu belirgin bir şekilde görülür:

" – Biletçi mösyö, tren kaçta kalkacak acaba?
– Ayağımı ezdin adam... Patlıyor musun ne zorun?
– Vurursam ağzına!
– Yahu! Gürültünüz ne? Durun!
– Yavaş be!
– Çüş be! Gözün kör mü?
– Pardon!
– İllâllah!

Nasıl ki çıktı şu 'pardon' eşeklik oldu mubah!" (S., s.331)

Bu şiirde Almanya ile Türkiye'yi karşılaştıran Mehmet Âkif, ülkemizdeki yanlış batılılaşma anlayışını tenkit eder. Şairin Safahât'ta aynı manzume içerisinde, karşılıklı konuşmalara ve işlenen mevzua bağlı olarak zaman zaman vezni değiştirdiği, bu durumun da eseri yeknesaklıktan kurtardığı görülmektedir.

Safahât'ın altıncı kitabı *Âsım*, baştan sona muhaverelerle örülmüş manzum bir hikâyedir. Hocaşâde, Köse İmam, Âsım ve Emin arasındaki karşılıklı konuşmalarda vak'a Birinci Dünya Savaşı sırasında Hocaşâde'nin Sarıgözel'deki evinde geçer. Bu uzun manzum hikâyede *Hocaşâde* Mehmet Âkif'i, *Köse İmam* Âkif'in babasının talebelerinden Ali Şevki Hoca'yı, *Âsım* Ali Şevki Hoca'nın oğlunu, *Emin* ise Mehmet Âkif'in oğlunu temsil eder. *Âsım*'ın hemen hemen tamamı Hocaşâde ile Köse İmam arasında geçen hasbihâllerden oluşur.

Âsım'ın ilk bölümünden alınan aşağıdaki parçada Köse İmam ile Hocaşâde'nin karşılaşmaları ve sohbete girişleri anlatılmaktadır:

" – Vay hocam! Vay gözümün nûru efendim, buyurun
Hangi rüzgârdır atan sizleri?.. Lûtfen oturun!
Mütehassirdik efendim, ne inâyet! Ne kerem!
Öpmedik affediniz...
– Çok yaşa... Lâkin... Veremem.
– Bütün İstanbul'un ağzında gezen elleriniz,
Bize nâz etmese olmaz mı, efendim? Veriniz.
– Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni!

¹¹ Okay, Prof. Dr. Orhan, *Mehmet Âkif Ersoy maddesi, Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken Yay., C.10, İst., 2004, s.348

*Ayda, âlemde olsun aramazsın Köse'ni.
Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de, ayol,
Baba dostuysam eğer kalkıp ararlar bir yol.
Yoksa yaşlanmaya görsün, adamın hâli yaman!
Ne fenâ günlere kaldık, aman Allah'ım aman!
'Nesl-i hâzır' denilen şey pek acâip bir şey:
– Amma takdir ediyorsun, canım ilkin adamı...
Bir selâm ver bakalım, böyle selâmsızdan mı?
– Selâmün aleyküm
– Aleyküm selâm..."(S., s.365)*

Diyaloglarda Köse İmam *bedbin*, Hocaîade ise ümitli bir kişi olarak karşımıza çıkar. Âsım ve Emin'in zaman zaman araya girdikleri, Hocaîade ve Köse İmam arasındaki muhaverelere dâhil oldukları görülür.

III. Sonuç

*"(Mehmet Âkif'in) emeli kendi olmaktır: Şahsiyet!...
Ve şahsiyetini bir taraftan yapmaya çalışıyordu, bir
taraftan da bozmamaya... Yapmak için ilk ve son
vasıtası 'üslûp'tu; birinin dediği gibi Musâ
Peygamber'den Flaubert'e kadar bütün muharrirlerin
yapmak istedikleri üslûp."*

Mithat Cemal Kuntay

"Kelimelerle oluşturulan orijinal bir kompozisyon olan"¹² edebî eserin aslı unsurlarından birisi üslûptur. Yazar/şair, ele aldığı konuyu işleyiş tarzı ile sosyal hayattaki tematik açılımların darlığına rağmen, edebî eserini orijinal bir hâle getirebilir. Bu sebeple edebî eserde neyin anlatıldığından ziyade, nasıl anlatıldığı daha önemlidir.

Eserini kurgularken geliştirdiği anlatım tarzları ve sunuş biçimleri, yazarın aynı/benzer konuyu ele alan diğer edebiyatçılardan farklılığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Üslûp, bir anlamda yazarın imzasıdır. Yazar, eserini kurgularken şahsî tercihinine göre; tavır koymacı, alay edici, ironik, eleştirici, tahlil edici, öğretici, telkin edici yahut objektif... bir tutum geliştirebilir.

Vak'anın veya konunun takdiminde her yazar kendi tercihlerine göre çeşitli tekniklere başvurabilir. Yazarın anlatım tarzı, bakış açısı, kelime seçiş tarzı, kelimelerin sıklığı, kelime ve cümleler arasındaki bağlam, eserde kullanılan edebî sanatlar... bir yazarın üslûbunu belirleyen belli başlı unsurlardır.

Biz bu çalışmamızda Mehmet Âkif'in şiirlerindeki hasbihâl üslubunu değerlendirmeye çalıştık.

Edebiyata sosyal fayda prensibiyle yaklaşan ve Safahât'ında bir romanda, bir tiyatrodan bulabileceğimizden daha fazla meseleyi işleyen Mehmet Âkif, yaşadığı dönemde toplumun sesi olmuştur. Âkif'in şiirinin iki önemli özelliği vardır: *samimiyet ve gerçekçilik*. Safahât'ta halka fildişi kulesinden değil, bizzat halkın içinden

¹² Önal, Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım 1*, Akçağ Yay., Ank., 1999, s.37

bakan, toplum meseleleri karşısında çile çeken bir şairin gerçekçi gözlemlerini ve samimi duygularını buluruz.

Şair, Safahât'ta realist bir bakış açısıyla yaşadığı dönemin panoramasını çizmiştir. Safahât'ın çok zengin bir şahıs kadrosu vardır. Sırtındaki küfesiyle ailesini geçindirmek zorunda olan Hasan, bakımsızlık ve ihmâl yüzünden ölen hasta bir çocuk, meyhane köşesinde kocasına serzenişlerde bulunan gözü yaşlı bir kadın, mahalle kahvesinin yahut meyhanelerin isli ortamında hayatlarını çürüten insanlar, bayram yerindeki mesut insanlar, yemişçi bir ihtiyar, bebeğini kardeşiyle paylaşmak istemeyen kız çocuğu ve daha pek çok insan Âkif'in şiirlerinde canlı tablolar hâlinde karşımıza çıkar.

Âkif'in şiirlerindeki samimiyetin ve gerçekçiliğin oluşmasında şairin kullandığı dilin ve üslûbunun da büyük etkisi vardır. "Servet-i Fünun edebiyatının doğurduğu sun'î, soğuk, çetrefil ve bunaltıcı bir dilden yeni edebiyatımızın, sıcak, gerçek, öz ve bizden olan Türkçesine geçiş işinde büyük bir yeri bulunan Mehmet Âkif, eserleriyle en temiz ve en tabii Türkçenin güzel örneklerini vermiştir. Mahallede, sokakta, evlerde konuşulan Türkçeyi, bütün özelliği, kıvraklığı ve zenginliğiyle ilk defa şiirimize getiren, büyük bir kudretle en geniş şekilde kullanan odur."¹³

"Hasbihâl"¹⁴ adlı iki, "Müsahebâ"¹⁵ adlı bir şiiri bulunan Mehmet Âkif, Safahât'taki manzum hikâyelerinde kahramanlar arasındaki karşılıklı konuşmalarla vak'ayı ortaya koymuş, geliştirmiş yahut bitirmiştir. Safahât'ın bütününe sinen bu üslûp, manzumelere hareket ve kıvraklık kazandırmıştır.

Deyimler, atasözleri ve ünlemler kullanılan üslûbun yansıması olarak Safahât'ta geniş bir şekilde yer bulur. Mehmet Âkif'in şiirlerinde halkın konuşma tarzı; argodan küfre, duadan bedduaya, kızgınlıktan isyana, sitemden sohbeğe değişen tonlarda tabii bir şekilde karşımıza çıkar.

Safahât'ın okunması zevkli bir metin hâline gelmesinde, Âkif'in samimiyetinin ve işlediği insan manzaralarının canlılığının yanında, eserin büyük bir bölümünde karşımıza çıkan bu hasbihâl üslûbu etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Argunşah, Prof. Dr. Hülya(2005), "*Milli Edebiyat*", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., 2.Bas., Ank.

Ercilasun, Prof. Dr. Bilge(1997), *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 1*, Akçağ Yay., Ank.

Ersoy, Mehmet Âkif(1981), *Safahât*, İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları, (Haz: Ömer Rıza Doğrul), 14.Bas., İst.

Ersoy, Mehmet Âkif(2006), *Safahât*, (Haz: Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yay., İst.

¹³ Timurtaş, Faruk Kadri, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Akçağ Yay., 2.Bas., Ank., 2006, s.51

¹⁴ Bu şiirlerden biri Safahât'a alınmış, diğeri alınmamıştır. Bkz:Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahât*, Haz: Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yay., İst., 2006, s.45-48; s.550-555

¹⁵ Bu şiir için bkz: Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahât*, Haz: Ertuğrul Düzdağ, s.548-550

Gökçek, Fazıl(2005), *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İst.

Kuntay, Mithat Cemal(2007), *Mehmet Akif*, LM Yay., 5.Bas., İst.

Okay, Prof. Dr. Orhan(2004), *Mehmet Âkif Ersoy maddesi, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken Yay., C.10, İst.*

Önal, Mehmet(1999), *En Uzun Asrın Hikâyesi Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım 1*, Akçağ Yay., Ank.,

Önal, Mehmet(2006), *"Yeni Yüzyılın Işığında Mehmet Âkif Ersoy 1873-1936"*, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, S.73, Mart.

Tansel, Fevziye Abdullah(1973), *Mehmet Âkif Hayâtı ve Eserleri*, İrfan Yay.,2.Bas., İst.

Timurtaş, Faruk Kadri(2006), *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Akçağ Yay., 2.Bas., Ank.

[Yazının Künyesi: Tonga, Necati, "Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Hasbihal Üslûbu", *Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi*, I.Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu, 19-21 Kasım 2008, Burdur.(I.Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bildirileri Kitabı, 2009, Burdur, s.621-631)]